

Lektioita

Nina V. Nygren

Liito-oravan suojelun poliittinen prosessi ja suunnitteluvara Tampereen kaupunkiseudulla

Väitöstilaisuuden *lectio praecursoria*
Tampereen yliopisto 15.11.2013

Olemme tottuneet lukemaan uutisista kaikenlaisia lukuja ja prosenttimääriä kaupunkien ja ihmisväestön kasvusta, metsien ja muiden luonnontilaisien alueiden pienenemisestä ja lajien häviämisestä. Luonnosta ja luonnonsuojelusta kiinnostunut tulee lukeneeksi näitä uutisia tavallista enemmän. Seurauksena saattaa olla ahdistavakin olotila. Australialainen kasvitieteilijä Richard J. Hobbs, Restoration Ecology -lehden pitkäaikainen päätoimittaja, kirjoitti tämän vuoden maaliskuun pääkirjoituksessaan havahtuneensa siihen, että ihmiset, jotka tutkivat tai hoitavat lajien ja ekosysteemien kohtaloa, joutuvat jatkuvasti kohtamaan menetyksiä. Hobbsin mukaan tämä on ympäristötieteiden tutkimuksen kohde: tutkia menneitä, nykyisiä ja tulevia menetyksiä, ja sitä, kuinka niitä voisi ymmärtää, ennustaa, estää ja kumota. Näin määriteltynä ympäristötieteet eivät eroa länsimaiselle ihmiselle tyyppillisestä tavoitteesta hallita luontoa ja sen muutosta.

Haluaisimme muun muassa valita ne lajit joiden kanssa elämme. Luonnon olisi oltava alkuperäistä isolla a-kirjaimella. Paitsi että susia ei saisi liikkua ihmisten asuttamilla alueilla eikä hyttysiä pidä olla liikaa. Ja jotkin vieraslajitkin ovat ihan okei, kuten sellaiset vieraslajit, joita myydään puutarhamyymälöissä tai kasvatetaan vaikkapa turkistarhoilla tai maataloilla. Haluaisimme myös pystyä määräämään missä luonto saa asua. Tai ainakaan luontokappalet eivät saisi valita asuinalueitaan käsitystemme ja suunnitelmiamme vastaisesti. Liito-orava nähdään

monesti eksyneenä ja erehtyneenä mäntyvaltaisessa metsässä tai kaupunkimetsän sirpaleessa.

Suojeltavan luonnon olisi mieluummin oltava koskematon, vaikka sellaista ei olekaan olemassa. Tai ainakin sen pitää sisältää suojeltavaksi luokiteltuja lajeja. Näiden lajien olisi mieluummin oltava harvinaisia – mikä kohu siitä syntyikään, kun liito-oravia havaittiin uudessa kannanarviossa olevan kymmenkertainen määrä entiseen arvioon verrattuna. Mutta paradoksi on se, että jos suojeltavat lajit ovat harvinaisia ja suojeltavat alueet määritellään näiden lajien todennetun esiintymisen perusteella, perustetaan suojelualueita luultavasti liian vähän.

Luonnonsuojelun kenties käytetyin keino kuitenkin on tällainen aluesuojelu eli luonnon ulosrajaaminen. Luonnolle, esimerkiksi liito-oraville rajataan kaavakarttoihin omia laikkuja, jotka eivät ensinnäkään suojele lajeja riittävästi. Toiseksi ongelmia aiheutuu kun luonto ei noudata näitä rajoja, kun liito-orava ei pysy omalla laikullaan. Ja miksi pysyisikään? Kaikki hallinnan rajat vuotavat jatkuvasti. Luonto ei pysy paikoillaan, vaan muuttuu mukamme. Brittiläinen toimittaja ja kasviharrastaja Richard Mabey, joka on kirjoittanut valaisevan kirjan rikkaruohojen kulttuurihistoriasta, sanoo, että me saamme juuri ne rikkaruohot jotka olemme ansainneetkin. Niin sanotut rikkakasvit ovat erikoistuneita valloittamaan nimenomaan ihmistoiminnan avoimia pitämiä alueita, kuten pelonreunoja, tienpientareita ja pihvoja. Sama koskee

eläinkuntaa. Kutsumme *haittaeläimiksi* paradoksaalisesti sellaisia eläimiä, jotka viihtyvät samoissa elinympäristöissä kuin mekin: varikseja, rottia, puluja. Luonto karkaa hallinnasta myös niin, että se yllättää meidät jatkuvasti. Liito-orava ei ollutkaan harvinainen, suurten kuusivaltaisten salojen asukki, vaan viihtyy monipuolisissa, kaupunkien ympäröivissä virkistymetsissä. Huuhkaja voi asua Helsingissä, ja taimen viihtyy kunnostetuissa kaupunkipuroissa.

Voisiko luonnonsuojelu olla myös muuta kuin menetysten laskemista ja luonnon hallintaa? Väitän, että toisenlainenkin näkökulma luonnonsuojeluun on mahdollinen. Se voisi muistuttaa enemmän kumppanuutta tai yhdessäoloa, ja tähdätä myös uuden luomiseen. Yhdessä elämisessä on toki aina ongelmansa, eivätkä kaikki kumppanimme aina ole mieluisia. Toisaalta, mehän elämme yhdessä luonnon kanssa koko ajan. Sosiologi Bruno Latouria myötäillen modernin maailmamme ongelma on se, että vedämme jyrkkiä rajoja ihmisten ja muun luonnon välille, ihmisten ja eläinten välille, ihmisten sosiaalisen maailman ja aineellisen maailman välille, vaikka modernille maailmallemme ja ihmisyydellemme on tyypillistä nimenomaan näiden rajojen jatkuva ylittäminen ja yhteyksien jatkuva kasvu. Juuri materia ja luonto tekevät meistä niitä ihmisiä, joita olemme. Kaupungit eivät ole luonnon vastakohta, vaan omanlaisiaan luonnonmuodostumia, joissa elää omanlaistaan luontoa, ja joissa voisi elää nykyistä paljon enemmän eri lajeja.

Väitöskirjani ytimessä on vakaumus siitä, että kanssakäymisen lisääntyminen ja sen tietoinen lisääminen on hyvä asia. Ehkä itsestään selvin puoli tästä on se, että maankäytön suunnittelun ja luonnonsuojelun yhdistämisessä tarvittaisiin nykyistä enemmän eri toimijoiden välistä yhteistyötä. Tästä voisi tarjota monenlaisia esimerkkejä, mutta päivän teeman mukaisesti esimerkkinä on liito-orava. Paikkakuntien nimet eivät ole tässä oleellisia, koska vastaavanlaisia tapauksia löytyy jatkuvasti joka puolelta. Ensimmäinen esimerkki on kaavasunnittelu, joka koskee uutta, ympäristöinfrastruktuurin kannalta tärkeää laitosta eräässä kaupungissa. Sitä suunnitellaan uuteen paikkaan, ja kaava-alueelle jätettiin liito-oraville tilaa. Alueen hankaisee valtion omistama valtatie, jota ollaan lähitulevaisuudessa leventämässä, mikä voisi haitata liito-oravien kulkua tien yli. Liito-oravien liikkumismahdollisuudet haluttiin kuitenkin turvata, joten kaavaan päätettiin luonnonsuojelusta huolestuneiden kaupunginvaltuutettujen toivomuksesta piirtää kokonaista kaksi vihersiltaa lyhyehkön tien-

pätkän yli. Ongelmana on vain se, että kukaan ei tiedä milloin tätä valtatieä levennetään ja miten tien levennyksestä vastaava valtion virasto tai liikelaitos suhtautuu kaavamerkintään kahdesta kalliista vihersillasta. Onko valtion tietä leventäessään pakko toteuttaa nuo sillat? Silti juuri tuo tienylitys nähdään ratkaisevan tärkeänä alueen metsäverkostossa elävien liito-oravien, ja täten myös kaavan hyväksyttävyyden kannalta.

Toinen esimerkkinä on tavallaan edellisen esimerkin täydellinen peilikuva. Erästä moottoritien linjausta tehtäessä huomattiin linjauksen kohdalla useita liito-oravan lisääntymis- ja levähdyspaikkoja, jotka tulee siis säilyttää. Linjausta muutettiin: siitä tehtiin liito-oravien kannalta paras mahdollinen niin, että mahdollisimman harva lisääntymis- ja levähdysalue jäisi tiealueen alle. Liito-oravia oli alueella kuitenkin niin paljon, että osa alueista jäi alle. Näiden alueiden osalta haettiin poikkeusluvat, joita käsiteltiin Korkeimmassa hallinto-oikeudessa saakka. Suunnittelun muutosten laskettiin maksaneen miljoonia euroja. Lopulta liito-oravia väisötelevä moottoritie rakennettiin, mutta melkein kaikki liito-oravametsät moottoritien ympäriltä on nykyään hakattu. Täysin laillisesti tietenkin, metsänkäsittelyohjeiden mukaisesti, mutta liito-oravia ei metsissä enää juurikaan asu.

Liito-oravan suojelun kanssa kohdatut ongelmat osoittavatkin, että hallinto-organisaatioiden välillä on edelleen kuiluja luonnonsuojelunäkökulmasta katsottuna. Väitöskirjani ytimen muodostaneissa kahdessa tutkimus- ja kehityshankkeessa järjestimme muun muassa dialogisia työpajoja, joissa ideoitiin miten yhteistyötä suojelun hyväksi ja suojelusta selviämiseksi voitaisiin eri toimijoiden välillä parantaa. Kanssakäyminen ihmisten kesken ei kuitenkaan riitä, sillä elämme samassa maailmassa muiden eläiden ja asioiden kanssa. Toiset koskettavat elämäämme ja pyrkimyksiämme enemmän, toiset vähemmän. Liito-oravista on muodostunut kaupunkien kasvua, luonnonsuojelua ja metsänhoitoa syvästi koskettava, huomioon otettava asia. Liito-oravakartoittajat ovat oppineet lukemaan liito-oravan elämisen merkkejä puiden juurella olevista papanoista ja katsomaan metsiä liito-oravan silmin. Liito-oravakartoittajat tuovat meidän muiden tietoon oman ymmärtämyksensä, ja sitä voisi nykyistä paremmin hyödyntää maankäytön suunnittelussa. Mutta oikeastaan ihmisen suhde liito-oravien kanssa on vielä kovin yksisuuntainen: emme tiedä kovinkaan hyvin miten tekemämme metsänkäsittelykäytännöt ja maankäyttösuunnitelmat toimivat liito-oravien elämässä. Valtakunnan mittakaavassa asiaa on tosin viime aikoina

tutkittu, mutta asiaa tulisi reflektoida ja tutkia myös paikallisesti.

Luonnonsuojelu on erityisesti kasvavissa kaupungeissa mahdotonta, jos sen ajatellaan olevan koskemattoman neitseellisen luonnon varjelemista ihmisen vaikutukselta. Liito-orava viihtyy erityisen hyvin Tamperettakin ympäröivissä varttuneissa kuusimetsissä, jotka ovat kaikki ihmiskäden muovaamia. Tosin eri tavalla muovaamia kuin tehometssätalouden muokkaamat metsät, mutta juuri siinä piileekin ratkaisun avain. Luontoa, metsiä ja liito-oravametsiä ei ole tarpeen yrittää varjella ihmistoiminnalta, vaan meidän pitää oppia elämään näissä metsissä yhdessä. Oikeastaan, meidän melkein osaamme sen jo, koska liito-oravat ympäröivät meitä joka puolella. Sanon siis *melkein osaamme*, koska kukaan ei kunnolla tunnu tietävän miten nämä metsät ovat tällaisiksi liito-oravametsiksi kasvaneet. Mutta sitä voisi opiskella lisäämällä oppivaa kanssakäymistä metsän ja liito-oravien kanssa. Ei pelkästään kiikareiden avulla, vaan ehkä myös moottorisahan. Millaista metsänkäsittelyä liito-orava sietää, millaista ei?

Kanssakäymisen lisääminen liittyy myös kolmannella tavalla väitöskirjaani, nimittäin metodologisten valintojeni kautta. Tampereen kaupunkiseudun hankkeissa toimijat ovat olleet rohkeita ja heittäytyneet kanssamme kokeilemaan uudenlaista kanssakäymisen ja tutkimisen tapaa: dialogista menetelmää. Sinänsä menetelmä ei ole uusi vaan yli 2000 vuotta vanha – jo Antiikin Kreikassa, ja niin edelleen... Mutta kaupunkimetsiin liittyvien toimijoiden yhteistyössä menetelmä on uusi. Sen rakentaminen vaati paljon kanssakäymistä ja dialogia meidän työpajaa järjestäneiden tutkijoiden kesken, mutta sen avulla pystyttiin näissä työpajakeskusteluissa selvästi risteyttämään erilaisia näkemyksiä, lytistämättä niitä kompromissiksi tai konsensukseksi. Pystyttiin kehittämään uusia liito-oravan suojelun vaihtoehtoja. Kehitellyt ideat vaihtelivat pienistä ja jokaisen toteutettavissa olevista aina lainsäädännön muutoksia vaativiin ideoihin saakka. Esimerkkeinä voisin mainita työolunaan eri organisaatioiden edustajien kesken, kaupunkiseudun maankäytön suunnittelun oppimisverkoston, liito-oravamyötäisen metsien hoidon, liito-oravapönttöjen ripustamisen ja ekologisen kompensaaion.

Kuten moni kuulija lienee havainnut omassa elämänpäivissään, hienoista ideoista on kuitenkin vaikeampi päästä toteutukseen. Tällaisen yhteistyöprojektin tiimoilta olen ymmärtänyt ainakin yhden syyn sille, miksi näin on. On aivan eri asia kehittää yhdessä muiden kanssa uutta ideaa innostavassa keskustelussa, kuin lukea sama idea projektin loppuraportista.

Idean syntytavalla on selvästi merkitystä. Yhteinen ideariihi tekee paljon muutakin kuin tuottaa vallankumouksellisia ajatuksia. Siinä tavataan ihmisiä kasvoista kasvoihin, rakennetaan luottamusta, peilataan omia ajatuksia toisten näkemyksiin ja opitaan lisää tilanteesta, asiakokonaisuudesta, itsestä ja muista.

Laajempi tutkimusmenetelmiin liittyvä valinta tutkijalle on se, kuinka paljon hän ylipäänsä toimii vuorovaikutuksessa tutkimuskohteensa kanssa. Itselteni tällainen niin sanottu toimintatutkimuksellinen ja kehittävä näkökulma on tuntunut hyvin luontevalta. Vuorovaikutus käytännön toimijoiden kanssa on tuonut virtaa niihin harmaisiinkin työpäiviin siellä norsunluutornin tutkijankammiossa. Erilaisten seminaarien ja konferenssien myötä niin kotimaassa kuin ulkomailla olen kuitenkin oppinut, ettei tällainen tutkimusnäkökulma ole tavallinen. Nyt kärjistään, mutta ympäristökongflikteja on tavattu tutkia niin, että haastatellaan toimijat, levitetään konflikti nähtävälle tutkimusjulkaisuihin, mutta ei missään tapauksessa pyritä ratkaisemaan sitä. Mahdollisesti suosituksia voidaan antaa. Viimeksi vuosi sitten kysyin eräässä seminaarissa erään luonnonsuojelukongfliktin tutkijalta, että oletteko yrittäneet toimijoiden kanssa mieltä ratkaisuvaihtoehtoja. Vastaus oli, että herranen aika, ei sentään, me olemme tutkijoita! En kuitenkaan näe etteikö yhteiskuntatieteellinen ympäristötutkimus – erityisesti tulkinnallisen politiikka-analyysin ja toimintatutkimuksellisin menetelmin - voisi ongelman *ymmärtämisen* lisäksi samalla intensiteetillä pureutua myös ratkaisujen löytämiseen. Tavoitteena ei kuitenkaan tule olla erimielisyyden latistaminen, mutta tavoitteena voisi olla politisoimisen ja konfliktien sekä aidon dialogin ja ratkaisujen hakemisen vuorottelu. Tutkijan ja tutkimuskohteen vuorovaikutus voi tietenkin olla myös aivan muunlaista kuin ratkaisuvaihtoehtojen kehittelyä – tutkimustilanteita ja -aiheita on tietenkin hyvin monenlaisia.

Joka tapauksessa kehotan kuulijoita tutustumaan paremmin niin yhteistyöorganisaatioiden edustajien henkilöihin kuin omaan lähiluontoonkin. Kehotan vuorovaikutukseen, kanssakäymiseen, dialogiin, yhteistyöhön, mutta toisaalta myös polemisoimiseen ja politisoimiseen.

Lähteet:

- Hobbs, Richard J. (2013). Grieving for the Past and Hoping for the Future: Balancing Polarizing Perspectives in Conservation and Restoration. *Restoration Ecology*, 21:2, 145-148.
- Mabe, Richard (2012). *Weeds: The Story of Outlaw Plants: A Cultural History*. Profile Books, London.